

הכשרת כלים שבישל בהם נכרי

הרב יצחק מאיר יעבץ, רס"ן במיל'
'ר"מ בישיבת ההסדר החרדית 'דרך חיים'

א. פתיחה

במהלך ביקורת במטבח צבאי התברר שהטבח שנחשב עד עתה ליהודי לא התגייר כלל, והוא הורחק מעבודות הבישול. יש לדון האם חובה להכשיר כעת את כל הכלים למרות שלא בושל בהם דבר שאינו כשר, שהרי כל התבשילים היו אסורים משום בישולי נכרים.

בספינות קטנות של חיל הים, עשוי להיות מצב שצוות לוחמים מחליף צוות קודם, כאשר ידוע שלא עברו על הפקודה ולא בישלו מאכלים אסורים, אך יש חשש, ואולי אף יותר מכך, שנכרי בישל בכלים, ויש לדון אם יש להכשיר את הכלים לפני השימוש.

יש לציין להבדל בין שני המקרים: במקרה הראשון מדובר בתקלה, ואם יש צורך להכשיר זוהי פעולה חד פעמית. ואילו במקרה השני, אם יש חיוב להכשיר, הדבר דורש קביעת נוהל בשגרה.

כבר רבו הפוסקים שכתבו להתיר בצירוף כמה ספקות כמו שיבואר, ובמאמר אבוא לדון בהיתר מרווח יותר, שנראה שלדין כמעט לא שייכת חומרת הכשרת כלים משום בישולי נכרים.¹

ב. חיוב הכשרת כלים מבישולי נכרים

בעיקר דין הכשר כלים מבישולי גויים נחלקו הרשב"א והרא"ה, לדעת הרשב"א צריך להכשיר את הכלים גם אם בישל הגוי לעצמו, שבכלל הגזירה נאסרו גם הבליעות, אולם הרא"ה חלק עליו ולדעתו אין הגזרה כוללת דין בליעות. כך כתב הרשב"א²:

"ולענין כלים שבשל בו הגוי לפנינו דבר שיש בו משום בישולי גוים, מסתברא שצריכין הכשר, דכל שאסרוהו חכמים פליטתו כמוהו, דהא אפילו שמנו של גיד שאינו אלא ממנהג קדושים אוסר תערובתו, בין בתערובת גופו בין בצירו ורוטבו, וכן כל איסורין של דבריהם ככחל וגבינה של גוים, ואע"פ שלא אסרו בישוליהן אלא משום גזרת בנותיהן ליכא למימר שאין בגיעוליהן

1 מאמר זה הוא פיתוח והרחבה של תשובה קצרה שכתבתי בעת שירותי בבית המדרש להלכה כמענה לפניות מהשטח. ידידי ורעי הרב אריאל דוד שיחיה סייע בעדי בשעתו ואף כעת בשנותנו פרק זה.

2 תורת הבית הארוך סוף בית שלישי.

משום חתנות אלא בגופן ממש... וטעמא דכל שאסרו חכמים כעין דאורייתא אסרו. והילכך צריך ליוהר בשפחות שלנו שרגילות לבשל לעצמן בקדרות שלנו, שיניח ישראל ע"ג האש או שיהפך קודם שיגיע למאכל בן דרוסאי, דאי לא, הקדרה שנתבשל בה וקערה שנאכל בה אסורות, דכל שהמאכל אסור, הכלים שבלעו ממנו אסורין, ואם של חרס ישברו ואם של שטף יגעיל וילבן, כדין כלים שבלעו מן האיסור".

והרא"ה השיג עליו³:

"שהנכרי שבא לבשל לעצמו בין בחול בין בשבת ובלבד דברים המותרים, שאע"פ שהתבשיל אסור משום בישולי נכרים, אבל הכלים מותרין להשתמש בהן אחר הדחה, דלגבי גיעולי הכלים לא מסתבר למימר דגזרו ואסרו בהו משום בישולי נכרים, דלית בהו משום חתנות ולא משום אקרובי דעתא".

השו"ע הביא את שתי הדעות⁴:

"כלים שבשל בהם הגוי לפנינו דברים שיש בהם משום בישולי גוים, צריכים הכשר, ויש אומרים שאינם צריכים⁵. ואף לדברי המצריכים הכשר אם הוא כלי חרס מגעילו שלש פעמים ודיו, מפני שאין לאיסור זה עיקר בדאורייתא".

בבית יוסף⁶ כתב שרוב הראשונים סבירא להו כהרשב"א להצריך הכשר. אמנם להלכה היקל מעט, שאף שהרשב"א כתב שכלי חרס אין לו הכשר וישבר, השו"ע מיקל בהגעלה שלוש פעמים⁷.

מהש"ך נראה שפסק כהרשב"א, אך הוסיף שאין התבשיל נאסר בדיעבד⁸:

"ואם נתבשלה בהן בדיעבד ויש רוב בתבשיל, שרי, דבשולי עובדי כוכבים בטלים ברוב, כדלעיל סי' קיב סקכ"ג וע"ל סימן קטו סקי"ז".

3 בדק הבית שם ד"ה 'והשתא', צד ע"א.

4 יו"ד סימן קיג סעיף טז.

5 הטור (על אתר) כתב שהרא"ש חולק על הרשב"א, והב"י כתב שרכנו ירוחם (נתיב יז ח"ז) הביא שכך כתב הרא"ש בתשובה, אך לפני הב"י לא נמצא כך בתשובות הרא"ש.

6 על אתר, בבדק הבית.

7 העיר כנסת הגדולה על הב"י (אות פא), שלכן כתב שרוב הפוסקים הסכימו "לדעת הרשב"א ולא כתב שהסכימו לרשב"א. אולם בסימן קכא הביא הטור מקור להיתר זה מהרשב"א עצמו, וצ"ע שדברי הרשב"א סתרי אהדדי, וראה הערות וביאורים על הטור כאן מהדורת המאור הערה 7.

8 שם ס"ק כא.

כוונת הש"ך שבפת גוים (וכן בבישולי גוים) אין צריך ששים לבטל את האיסור אלא די ברוב, וכך נכתב בשו"ע⁹:

"כותח של עובד כוכבים, מותר, ואין חוששין לפת עובד כוכבים שבו. הגה: וכן כל מקום שנתערבה פת של עובד כוכבים בשאר מאכל, בטל ברוב, בין בלח בין ביבש. אבל אסור לערב כדי לאכלו".

אם כן, אף לדעת המחמירים הצורך להכשיר את הכלים הוא לכתחילה, כלומר שאסור לבשל בכלי ללא הכשרתו, אך אם עבר ובישל בכלים, המאכל אינו נאסר. ואין בכך קושי, שהרי כל כלי שבלע איסור ואינו בן יומו חייבים להכשירו ואסור בשימוש, אף שאם עבר ובישל המאכל מותר¹⁰.

ג. כלי שדרכו בשפע

אלא שבצירוף הלכה נוספת שמקורה גם הוא מהרשב"א, עולה שהלכה זו מוקשה מאוד. כך כתב השו"ע¹¹:

"אם נבלע איסור מועט לתוך כלי כשר, אם דרכו של אותו כלי להשתמש בו בשפע היתר, מותר להשתמש בו לכתחילה, כיון שהאיסור מועט ואי אפשר לבוא לידי נתינת טעם. ולפיכך איסור משהו שנבלע בקדרה או בתוך קנקנים וכיוצא בהם, מותר להשתמש בו לכתחילה ואפילו בבן יומו, לפי שאי אפשר לבוא לידי נתינת טעם".

טעם ההיתר הוא מפני שאי אפשר לבוא לידי נתינת טעם, ואף שבכל כלי שאינו בן יומו אי אפשר לבוא לידי איסור ובכל זאת גזרו אינו בן יומו אטו בן יומו, לא גזרו דרכו בשפע אטו אין דרכו בשפע, שהרי בכלי זה עצמו אין חשש איסור ולא גזרו משום כלי אחר¹².

הלכה זו חידש הרשב"א¹³, ואם כן, אף אם בליעות של בישולי נכרים הן בכלל הגזירה כדעת הרשב"א, הלוא מכיוון שאיסור זה בטל ברוב כלשהו, דהיינו שיש יותר היתר מאיסור, וכמעט בכל כלי כמות המאכל שמבשלים היא יותר מעובי דפנותיו¹⁴, הרי שלעולם אין הבליעות

9 יו"ד סימן קיב סעיף יד.

10 שו"ע יו"ד סימן קג סעיף ה.

11 יו"ד סימן צט סעיף ז, וכן סימן קכב סעיף ה.

12 הטור (סימן קכב) הביא את דברי הרשב"א והקשה עליו, אם גזרו כלי שאינו בן יומו אטו כלי בן יומו, שאין זה אותו כלי, ק"ו שיש לגזור באותו כלי שמא ישתמש במעט, והב"י והב"ח השיגו על הק"ו וראה בט"ז שהאריך ליישב.

13 תורת הבית בית רביעי שער רביעי לו ע"א-ע"ב.

14 לשון חז"ל בביטול ברוב היא "חד בתרי בטל" (גיטין נד ע"ב). הש"ך (יו"ד סימן קט ס"ק ו) והפר"ח (שם ס"ק ד) כתבו שדי ברוב היתר ואין צורך בכפל. ובפת"ש (שם ס"ק א) הביא בשם המנחת יעקב (כלל לט אות

יכולות לבוא לכלל איסור, ואם כן, מדוע צריך להכשיר, והרי זהו ככלי שדרכו בשפע לגבי איסור זה? ושמה נאמר שהיתר דרכו בשפע הוא רק ב'איסור משהו' שאינו חשוב, כלשון השולחן ערוך בסופו¹⁵, ואולם כאשר יש הרבה איסור וההיתר מרובה עליו לא התיר הרשב"א שלא להכשיר. אך אין לומר כך, שהרי נתן טעם לדבריו מפני שאי אפשר לבוא לידי איסור ולא משום שהאיסור אינו חשוב. ודוחק לומר שכל הדין להכשיר מבישול נכרי נאמר רק בכלים שדרכן במועט ביותר, כגון מחבת שטוחה שהמאכל שבה פחות מעובי הדפנות.

לקמן נשוב לדון ביישוב שיטת המחמירים, אך תחילה נברר את מסקנת הפוסקים בדין דרכו בשפע, שהרי אם ניתן להקל בכך לכתחילה, בטלה לכאורה חובת הכשרת כלי שבישול בו נכרי.

הרמ"א¹⁶, הפרי חדש¹⁷ והזבחי צדק¹⁸ הקלו כהרשב"א והשו"ע (והגר"א בביאורו האריך להראות פנים לרשב"א¹⁹). ואילו הב"ח²⁰ והש"ך²¹ כתבו שיש לחוש לדעת הרא"ה ועוד ראשונים שחלקו על הרשב"א, ואסרו להשתמש בכלי שדרכו בשפע ללא הכשרתו.

הט"ז²² כתב שיש להחמיר משום שאין הוכחה גמורה לדעת הרשב"א, ומכיוון שחלקו עליו יש להחמיר בשל תורה. ומשמע שבאיסור דרבנן, בוודאי אם אין לו עיקר מן התורה כבישולי נכרים, הט"ז כן יסכים להקל כדעת הרשב"א²³.

עוד כתב הט"ז, שבפוגם טעמו מחמת ערבוב החומרים (כמו משקים ביין), כולם יודו לרשב"א שמותר להשתמש בכלי שדרכו בשפע בלי להכשירו. ולכאורה לפי זה יש להקל גם לאחר מעת לעת, שהרי הוא נטל"פ (נותן טעם לפגם). אך יש לחלק בין טעם פגום מצד עצמו לפגום מחמת שאינו בן יומו, שהרי כל כלי שאינו בן יומו נאסר רק אטו בן יומו, ואם

(א) שמדרבנן בעינן שההיתר יהיה כפול מהאיסור, והוסיף בשם הפרי מגדים (שער התערובות ח"א פרק א) שבאיסור דרבנן לכולי עלמא סגי ברוב כלשהו, ובאיסור דאורייתא המיקל ברוב מועט "אין לגעור בו", וכן כתב בכף החיים (שם ס"ק ט).

15 זוהי אמנם סברת התוספות בפסחים (ל ע"א ד"ה 'לשהינהו'), אך הרשב"א הרחיב את ההיתר שאין איסור לבטל לכתחילה אם אינו יכול לבוא לידי איסור.

16 כך משמע משתיקתו כאן, וכן בתורת חטאת כלל פה סעיף יב.

17 סימן קכב ס"ק ג.

18 סימן צט ס"ק ג.

19 סימן צט סעיפים יז - יח, וכן בסימן קכב סעיפים טו-טז.

20 סימן קכב.

21 שם ס"ק ג.

22 סימן צט ס"ק טו.

23 כך צידד הפמ"ג (משב"ז שם).

כן לכאורה אף כלי שדרכו בשפע, למ"ד שבתוך מעת לעת צריך הכשר, גם לאחר מעת לעת צריך הכשר²⁴. אולם כמה אחרונים אכן כתבו שאם עברו מעת לעת, מותר בכלי שדרכו בשפע לכו"ע משום שהוא נטל"פ²⁵. נמצא אם כן שיש מקום רחב להקל ולא להכשיר כלים מבישולי נכרים, שבהם חד בתרי הוי כדרכו בשפע, ובוודאי לאחר מעת לעת מהבישול של הנכרי.

ד. דעת הרשב"א בביטול בישולי נכרים ברוב

אלא שאם כנים דברינו הרי שיטת המחמירים כשלעצמה צריכה ביאור. ועוד יש להעיר על לשון הרשב"א "שבישל בו הגוי לפנינו", מאי משמע לפנינו? האמנם אם בישל שלא בפנינו לא יצריך הרשב"א להכשיר? הרי טעמו הוא מפני שכל שאסרו חכמים - אסרו גם הבליעות, ומה טעם יש לחלק אם בישל לפנינו או לא?²⁶

אלא שיש לעיין בדברי השו"ע שהובאו לעיל להתיר כותח שמעורבת בו פת של גוי, האמנם טעם ההיתר הוא כדברי הרמ"א באותו סעיף משום ביטול ברוב, או שמא מר אמר חדא ומר אמר חדא? מקורו של השו"ע הוא מדברי הרשב"א²⁷:

"כתב רבינו חננאל ז"ל: כותח של גוים מותר ולא חיישינן לפת שיש בו, שאין פת גוים אסורה אלא משום חתנות, אבל כותח שרי, דתני רבי חייא לחם העשוי כלמודים פטורה מן החלה".

אם טעמו של ר"ח הוא משום ביטול ברוב, מה עניין פטור מחלה לכאן? הרי בחיוב חלה אין ביטול של חד בתרי, בוודאי לא כאשר העיסה ניכרת היטב. הפטור הוא משום שאין זה נחשב לחם אף כשהוא בעיף²⁸, ומה עניין זה להיתר בישול נכרים משום ביטול ברוב? ונראה ברור שטעמו של ר"ח הוא שלא אסרו אלא תבשיל שעומד לעצמו ושם בישולי נכרים עליו, אבל כאשר הוא מעורב בדבר אחר לא גזרו עליו, "שאינן פת גוים אסורה אלא משום

24 כן נקט הפמ"ג (שפ"ד שם) והיד יהודה (סוף ס"ק כח), וכן ראיתי בשם שו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סימן כה).

25 כך כתבו החכמת אדם (כלל נב סעיף י'), חוות דעת (חידושים יח), יד אברהם (בגיליון השו"ע שם), ערוך השולחן (סעיף מט), שו"ת בית אפרים (או"ח סימן לה בסופו), וכן כתב באגרות משה (יו"ד ח"ג סימן כח) שמנהג מורי הוראה להתיר בשפע היתר לאחר מעת לעת.

26 אפשר לבאר בכוונת הרשב"א שאם אינו לפנינו הרי יש לחוש לבליעות של מאכלות אסורות, שאין ידוע מה בישל, ובוודאי צריך להכשיר. אלא שאף אם לפנינו בישל, כגון שפחה בבית ישראל, שידוע שהמאכל אינו דבר איסור בעצמו אלא מצד בישולי נכרים בלבד, אעפ"כ צריך להכשיר, וצ"ע.

27 תורת הבית בית שלישי שם צג ע"א.

28 ברכות לו ע"ב.

חתנות, אבל כותח שרי", ואין זה מדין ביטול ברוב אלא שאין זה בכלל גזירת פת נכרים. וכך שיטת הרשב"א גם לגבי בישולי גוים, שכתב²⁹:

"שמעינן מהכא כל היכא דמערב דברים שיש בהם משום בישולי גוים עם דברים שאין בהם משום בישולי גוים, ונתבשלו על ידי גוי, הולכין אחר עיקרו של תבשיל - אם עיקרו מדברים שיש בהן משום בישולי גוים אסור, ואם עיקרו של תבשיל מדברים שאין בהן משום בישולי גוים מותר, לעולם מניחין את הטפלה והולכין אחר העיקר".

אם כן, לדעת הרשב"א, הן כפת והן כתבשיל, כאשר באים להגדיר את התבשיל האם הוא בכלל האיסור - הולכים אחר העיקר, אולם כאשר התבשיל עצמו כבר נאסר ונבלע בדפנות הכלי, הרי יש כאן איסור בלוע ואסור להשתמש בכלי³⁰. ואף בדיעבד, אם בישל ולא היה ששים כנגד האיסור, בליעת האיסור אוסרת את התבשיל, שאין ביטול של חד בתרי לדעתו, אלא ככל איסור שביטולו בששים³¹. ובאמת, דבר זה מפורש ברשב"א, שכתב³²:

"בישולי נכרים בטלין ברוב... ומיהו אפשר שלא הקלו אלא בתרומה וחלה שבחוץ לארץ בלבד ולא בשאר האיסורין של דבריהם. וראוי לחוש ולהחמיר בהן להצריכן ששים כשאר האיסורין של דבריהם"³³.

29 שם צה ע"ב, והובאו דבריו להלכה בשו"ע יו"ד סימן קיג סעיף ב.

30 נראה ברור שאם הנכרי מבשל דבר שעולה על שולחן מלכים ומערבו לאחר הבישול בדבר שאינו עולה על שולחן מלכים, אין זה בכלל ההיתר של הרשב"א, שכך כתב: "כל היכא דמערב דברים שיש בהם משום בישולי גוים עם דברים שאין בהם משום בישולי גוים, ונתבשלו על ידי גוי, הולכין אחר עיקרו של תבשיל", כלומר שמעיקרא בעת הבישול אינם נאסרים, אבל אם נאסר מין אחד אי אפשר להתירו על ידי שהתערב במין אחר, שאיסור שבו להיכן הלך. וזוהי פירכה נוספת על מי שרצה להתיר אכילה במסעדה טבעונית בחו"ל ולא חש לקמחיה והתיר תערובת של ירקות אסורים באיסור בישולי נכרים עם ירקות מותרים, אף שהכל ניכר לעין, ודבר זה לא יעלה על הדעת (ראה תחומין לט עמ' 492, והשיטת שם הכותב מלשון השו"ע את המילים "ובישלם העובד כוכבים" שמהם עולה כדברינו, וראה גם בתגובה שם עמ' 499), וגם ביטול אין בזה, ראה בהערה הבאה.

31 על פי מה שהתבאר, השו"ע הביא את דינו של הרשב"א להתיר כותח משום שהולכים אחר עיקר התבשיל, ואילו הרמ"א באותו סעיף התיר חד בתרי בתערובת. ויש לחדד שאף שהרמ"א כתב "וכן כל מקום שנתערבה..." ונראה כאילו בא להוסיף על דברי השו"ע ולהרחיב ההיתר, אין קולא אחת כלולה באחרת, וגם לאחר קולת הרמ"א שחד בתרי בטל יש צורך גם בקולת השו"ע שהולכים אחר העיקר, שהיתר ביטול ברוב הוא כשהאיסור נפל להיתר ואי אפשר להכירו ולהוציאו, וככל דיני ביטול בתערובת, אבל אם האיסור ניכר ואפשר להוציאו אינו בטל. ואמנם הוא יכול להודות גם לקולת הרשב"א שהולכים אחר עיקר התבשיל, והיינו אם התבשל כך מראש, אולם אם התערב לאחר שכבר נאסר וגם ניכר וניתן להוציא, בוודאי שאין להקל לא מצד זה ולא מצד זה.

32 בית רביעי שער ראשון יז ע"ב - יח ע"א.

33 וכן בתוה"ב הקצר שם (יג ע"א-ע"ב): "כל האיסורים של דבריהם הקלים שאין להם עיקר בתורה כחלת חוצה לארץ וכתבשילי עו"ג ובגבינה של עו"ג יש מגדולי המורים שאמרו שאין צריכין ששים אלא אפילו

ויש מקום לדון לפי זה, כאשר יש תבשיל שבישל נכרי מדבר שאינו עולה על שולחן מלכים, שאין בו איסור בישולי נכרים, אך בישל אותו בכלי שבישל בו קודם דבר שעולה על שולחן מלכים שהוא אסור – האם נאסר התבשיל השני משום הבליעה של הבישול הקודם³⁴, שאפשר שלא גרע מתבשיל של תערובת שרובו דבר שאינו עולה על שולחן מלכים, שהרשב"א התירו מפני שאינו בכלל הגזירה, ואולי אין להחמיר בעירוב של בליעות יותר מעירוב של בעין³⁵.

ואם נאמר כן, הרי זהו ביאור לשונו של הרשב"א שצריך להכשיר כלי שבישל בו הנכרי "לפנינו", כלומר שהנכרי בישל וכעת הישראל רוצה לבשל באותו כלי, ויש כאן בליעת איסור שתאסור את המאכל, שהרי התבשיל שיכשל הישראל אין דנים עליו האם הוא בישולי נכרים, אלא שיש בו בליעת איסור. אבל אם אינו "לפנינו", כלומר שאיננו דנים על הכלי אלא על תבשיל אחר שבישל הנכרי עצמו ממין שלא נאסר, אין לחוש לבליעות שבכלי מפני שעיקר התבשיל מותר ולא גזרו על מיעוט בתערובת.

ואפשר שאין זה כך, אלא רק אם הנכרי מבשל מתחילה בתערובת לא נאסר המאכל מעיקרו אם העיקר אינו נאסר. אבל מאכל שכבר נאסר ונבלע בכלי, וחוזר הנכרי ומבשל דבר היתר שאינו בכלל הגזירה, פליטת האיסור הקודם תאסור – שאיסור שבה להיכן הלך. וצ"ע בזה.

נתערבה גבינה של עו"ג בתוך גבינה כשירה בין ביבש בין בכלול אפילו חד בתרי כשירה. ויש מחמירין גם באיסורים אלו להצריכן ששים כשאר האיסורים של דבריהם, וכן ראו להורות בכולן חוץ מחלת ח"ל בלבד".

וראה עוד להלן שם בשער ד (לב ע"א) שדן הרשב"א בביטול איסור לכתחילה באיסור דרבנן, וכתב: "ומיהו באיסורין שעיקרן מדרבנן כגבינה של גוים וכיוצא בה, אם נפלה לפחות משישים, מרבה עליה לכתחילה ומבטלה". והבית יוסף (סוף סימן צט) העתיקו וגרס "כבישולי גוים". וכן עולה מהמשך דברי הרשב"א שם שאין חילוק בין גבינה של נכרים לבישולי נכרים בנידון זה. ואף שלשונו שם שיש מתירים לבטלו ברוב, לא נחית לדון האם צריך ששים או די ברוב כלשהו, אלא כוונתו שיש מתירים להרבות כפי הצורך כדי לבטל ברוב לפי עניינו, אם לח בלח אם יבש ביבש, אם מין במינו אם שלא במינו, ולא בא שם אלא לדון אם ביטול איסור לכתחילה מותר באיסורים אלה. וכן מבואר להדיא בש"ך (יו"ד סימן קטו ס"ק יז), שלדעת הרשב"א בישולי נכרים ביטולם בששים, ושהרמ"א אזיל בשיטת האיסור והיתר שמקל ברוב חד בתרי, עיי"ש.

(ראה בהלכה ברורה (הוצאת כסא רחמים, קיב יד בביה"ל הארוך) שדנו האם לדעת השו"ע בישולי נכרים בטלים ברוב או בששים, אך כאמור מקור דברי השו"ע הללו הוא ברשב"א שסובר ששים).

34 להלכה בדרך כלל יהיה מותר משום שתם כלים אינם בני יומן, והנידון הוא כשידוע שהכלי בן יומן מבישולי נכרים קודמים, וגם ידוע שאינם אסורים במאכלות אסורות ממש.

35 התבאר לעיל שלאחר שנאסר המאכל לא התיר הרשב"א אם נפל למאכל אחר ונעשה טפל אליו, אלא שאנו דנים אם הרשב"א התיר בליעות קודמות ביד הגוי מצד שעיקר התבשיל מותר, ואולי לא אסרו במיעוט כזה שכלל אינו נראה. סברא דומה מצינו בדין ביטול, שהיתר מצטרף לבטל כל שלא נודע התערובת, אך לאחר שנודע התערובת אין מצרפים היתר שנפל עם היתר שכבר היה (רמ"א סימן צט סעיף ה), הרי שדנים על הדבר כפי שבא להישאל.

על כל פנים, לענייננו, נמצא שהרשב"א מחייב להכשיר את הכלים מפני שלא סבירא ליה היתר חד בתרי, וכך פסק השו"ע. ואילו הש"ך שפסק כרמ"א שחד בתרי בטיל, מצריך להכשיר את הכלים מפני שלא סבירא ליה היתר כלי שדרכו בשפע, ולשיטתו אסור לכתחילה להשתמש בכלים אך בדיעבד אין המאכל נאסר, וככלי שאינו בן יומו. ואם כן, מכיוון שלהלכה הקילו האחרונים בכלי שדרכו בשפע באופנים דלעיל, ובוודאי במקום צורך³⁶, ומאידך יש מקום רחב להקל שבישולי נכרים ביטולם ברוב כלשהו³⁷, הרי שאין צורך להכשיר כלי מבליעת בישולי נכרים אף לכתחילה, עכ"פ במקום צורך.

ה. צירופי ספקות נוספים

1. כתב בחכמת אדם³⁸:

"כלים שבישל בהם נכרי דבר שאסור משום בישולי נכרי, צריכים הכשר, ולכן צריכין ליזהר שמי שיש לו משרת נכרי ומבשל... לעצמו, נאסרו הכלים. נכרי שבישל לחולה בשבת, התבשיל אסור למוצאי שבת אפילו לחולה... והכלים יש להתיר אחר מעת לעת אפילו בלא הגעלה, כן נראה לי (כיון שיש מתירין אפילו המאכל, סוף סימן קיג, ועוד שהרי יש אומרים שאין צריך הכשר לבישולי נכרי)".

החכמ"א צירף את מחלוקת הרשב"א והרא"ה על בישולי נכרי לחולה בשבת, עם מחלוקתם האם צריך להכשיר כלים בבישולי נכרים, ומספק-ספקא התיר לכתחילה שלא להכשיר. נראה שניתן לדון מכך לספק-ספקות דומים, שיש להקל לכתחילה ולא להכשיר את הכלים.

2. האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג שהקים את בית החולים 'לניאדו' בנתניה, דן בשו"ת דברי יציב³⁹ בכלים שעובדים נכרים של בית החולים בישלו בהם לעצמם בשבת, האם צריך להכשירם, והקל בצירוף שלושה טעמים: א. דעת רבנו אברהם שנכרי המבשל בבית ישראל

36 ראו בדי השולחן (סימן צט ס"ק ז).

37 כאמור לעיל, כך הכרעת הרמ"א והש"ך. ובאמת, ראש לכל המקילים הוא הרמב"ן שכתב בחידושו ליבמות (פב ע"ב) שכל איסורי דרבנן שאין להם עיקר מן התורה ביטולם ברוב, ובנימוקי יוסף שם הודה בבישולי נכרים ושכן כתב גם הריטב"א, ועוד ראשונים נקטו כך, וכן נקט כנה"ג (הגב"י אות עו) ועוד.

38 כלל סו סעיפים יא-יב, הובא בפת"ש סוף סימן קיג.

39 יו"ד סימן ל אות ח-ט.

אינו בכלל גזירת בישולי נכרים⁴⁰. ב. דעת עוד ראשונים ששפחות המבשלות שלא ברצון לא אסרו⁴¹. ג. דעת הרא"ה והרא"ש שאין צריך להכשיר הכלים. ובוודאי דבריו יפים גם לצה"ל, הן בשגרה כגון ספינות קטנות וכדומה, והן כאשר צריך להכשיר מטבח גדול אף באופן חד פעמי, שזהו טורח והפסד⁴².

ו. סיכום ומסקנות

במקום טורח אין צריך להכשיר כלים שבישל בהם נכרי דבר שנאסר מגזירת בישולי נכרים, ובוודאי לאחר מעת לעת מהבישול האחרון, למעט מחבת שטוחה שהמאכל שבה פחות מעובי הדפנות, שראוי להחמיר ולהכשירה, ונראה שדי בליבון קל כגון הכנסה לתנור בחום של 250 מעלות, שיש לזה דין הגעלה⁴³.

40 תוס' ע"ז לח ע"א ד"ה 'אלא', הובא בטור סימן קיג.

41 הובא בשו"ע יו"ד סימן קיג סעיף ד.

42 וכיוצא בזה הביא הרב חיד"א בברכי יוסף (סימן קיג אות חי).

43 נחלקו הראשונים בדין הכשר מחבת, אם בהגעלה או בליבון, ולהלכה מחמירים בבליעת איסור (שו"ע יו"ד סימן קכא סעיף ד). אך בצירוף ספקות אחרים ניתן להקל בליבון קל או בהגעלה (כמו שהיקל השו"ע בהלכות פסח או"ח סימן תנא סעיף יא. וראה חכמת אדם כלל עד סעיף ו, ואג"מ יו"ד ח"ג סימן יד אות ב). ומכיון שגם לדעת המחמירים להכשיר בישולי נכרים, מקילים להכשיר כלי חרס בהגעלה ג' פעמים (שו"ע סימן קיג סעיף טז, הובא לעיל), נראה שיש להקל בשופי בליבון קל במחבת.